

Bij het 150ste geboortejaar van priester-volksvertegenwoordiger Jules Lemire (1853-1928)

MICHEL NUYTTENS

In 2003 is het precies 150 jaar geleden (23 april 1853) dat Jules Lemire werd geboren in het Frans-Vlaamse Noord-Berkijn nabij Hazebroek, een dorp dat toentertijd op de taalgrens lag. De Franse historicus Jean-Marie Mayeur heeft in 1968 een uitgebreide en wetenschappelijk verantwoorde biografie aan hem gewijd. Tot op vandaag heeft Lemire ook in Vlaanderen nog een zekere naambekendheid niet alleen omdat hem zekere regionalistische, ja zelfs Vlaamsvoelende reflexen werden toegeschreven, maar ook omdat willens nillens parallellismen werden getrokken met de ideeënwereld en de activiteiten van priester Daens. Beide figuren hingen weliswaar het christen-democratische ideeëngoed aan en kwamen als parlementslid in botsing met de kerkelijke autoriteiten, maar ze werkten in een totaal andere context en hebben elkaar nauwelijks gekend. De band tussen Lemire en Daens berust op een mythe. Bij de Vlaamsvoelende reflexen van Lemire kunnen bovendien vraagtekens worden geplaatst.

Jules Lemire was van huis uit Franstalig. Na middelbare studies in Hazebroek werd hij opgeleid tot priester aan het groot seminarie in Kamerijk, waar hij vriendschap aanknoopte met Camille Looten (1855-1941), de latere voorzitter van het Comité Flamand de France. De toenmalige priesteropleiding in Frankrijk baadde in een traditionalistische, antirevolutionaire sfeer waarbij men zich fel afzette tegen de gelaïciseerde en sterk gecentraliseerde staat. De jonge seminarist kwam hier terecht in een milieu waar een zekere sympathie bestond ten aanzien van de Vlaamse volkstaal omdat die, naar men meende, het katholieke karakter van het Frans-Vlaamse platteland kon bewaren. De seminaristen in Kamerijk waren regionalisten in de dop en werden geacht goed voorbereid te zijn op een mogelijke pastorale taak in Frans-Vlaanderen. Jules Lemire zette zich daarom met de hulp van Camille Looten aan de studie van het Vlaams, maar het ging niet zonder moeite en eigenlijk heeft hij de taal nooit perfect beheerst.

(^o) Zie over Lemire onder andere: L. DELAFORTRIE, Priester Daens buiten Vlaanderen, in: *Ons Erfdeel*, jg. 10, 1967, nr. 4, pp. 94-99; J.M. MAYEUR, *Un prêtre démocrate, l'abbé Lemire 1853-1928*, Paris, 1968; M. NUYTTENS, *Camille Looten (1851-1941). Priester, wetenschapsman en Frans-Vlaams regionalist*, Leuven, 1981; M. NUYTTENS, *Priester-volksvertegenwoordiger Lemire (1853-1928) en het regionalisme*, in: *De Franse Nederlanden. Jaarboek*, Rekkem, 1982, pp. 11-32; L. SUEL, J. SUEL & M. DUMONT, *La justification de l'abbé Lemire*, Paris, 1998.

Had Lemire enige moeite om zich de volkstaal eigen te maken, de regionale geschiedenis beheerste hij des te beter. Na zijn priesteropleiding wijdde hij zich met bezieling en toewijding aan een leeropdracht aan het klein seminarie in Hazebroek. Hij onderging sterk de invloed van zijn oud-leermeester en directeur priester Dehaene, aan wie hij enkele jaren later een uitvoerige biografie zou wijden. Mede onder invloed van Dehaene, die in 1848 kandidaat was geweest bij de parlementsverkiezingen, sloot Lemire zich niet op binnen de schoolmuren, maar had hij ook aandacht voor het brede maatschappelijk gebeuren. De jonge priester-leraar was, conform de heersende trend binnen het Franse katholicisme bezield door het traditionele ideeëngoed, een adept van de antirepublikeinse en conservatieve legitimisten en dus aanhanger van de restauratie van de monarchie van de Bourbons, maar hij wilde hier van meet af aan ook een sociale invulling aan geven. Erg lang zou zijn verankering in deze leefwereld niet duren; vanaf 1883 tekende zich een duidelijke ommekeer af omdat Lemire tot de overtuiging kwam dat de kerk zich het best met de moderne maatschappij verzoende. In eerste instantie ging het hierbij nog niet om een erkenning van de republikeinse staatsvorm of een uitgesproken pleidooi voor de scheiding tussen kerk en staat, maar om sympathie voor het democratische ideeëngoed. In zijn evolutie naar een meer liberaal katholicisme waren verscheidene invloeden, o.a. van Montalembert en van kardinaal Manning, overduidelijk. Hij zag voor zichzelf, als priester-volksvertegenwoordiger, een rol weggelegd om de nieuwe verhoudingen tussen de kerk en de maatschappij in Frankrijk mee gestalte te helpen geven.

Onder andere mede onder invloed van Manning, toonde Lemire zich steeds meer een voorstander van decentralisatie. Dit verklaart allicht mede zijn toetreden, in 1889, tot het Comité Flamand de France, de in 1853 opgerichte regionalistische vereniging die voornamelijk bestond uit liefhebbers van de lokale en regionale geschiedenis die absoluut geen tegenspraak zagen in hun liefde voor het grote en voor het kleine vaderland. Tijdens de eerste jaren van zijn lidmaatschap speelde hij hierin zelfs een vrij actieve rol. Samen met Camille Looten en Guido Gezelle maakte hij in 1890 deel uit van een commissie die de mogelijkheid onderzocht een anthologie van Frans-Vlaamse schrijvers te publiceren. Het jaar daarop vertegenwoordigde hij de vereniging op het jaarlijkse congres van de Sociétés Savantes. Hij erkende weliswaar het belang van de volkstaal, maar koppelde hieraan geenszins praktische suggesties voor de studie of het behoud ervan. Wanneer een politieke kandidaatstelling concrete vormen begon aan te nemen zou wel blijken hoe belangrijk het was zijn boodschap in de volkstaal te kunnen verkondigen aan zijn potentiële kiezers. Op de achtergrond verleende zijn vriend Camille Looten hem hierbij de nodige logistieke steun.

Omstreeks 1893, toen hij zich voor het eerst kandidaat stelde bij de wetgevende verkiezingen, waren de politieke en maatschappelijke ideeën van Lemire nog in volle evolutie. Hij definieerde zichzelf weliswaar als ‘christen-democraat’, maar wat daaronder verstaan diende te worden was vrij complex: hij sympathiseerde met heel wat ideeën van de liberaal-katholieken maar deelde hun standpunten op sociaal gebied niet volledig; democraat was hij ongetwijfeld omdat hij zekere sociale hervormingen genegen was waarbij de staat regulerend mocht optreden en omdat hij nieuwe verhoudingen tussen kerk en staat nastreefde, zonder zich evenwel volledig achter het ideeëngoed van Le Ralliement te scharen (de republikeinse staatsvorm was voor hem toen bijkomstig). De kern van Lemires ‘christen-democratische’ boodschap was dat de kerk zich tot het volk moest richten en de democratische waarden een christelijke inhoud diende te geven.

Van meet af aan was het duidelijk dat zijn kandidatuur niet in goede aarde viel bij de kerkelijke autoriteiten, maar bij de lagere clerus genoot Lemire heel wat sympathie. Bij de parlamentsverkiezingen van 1893 werd hij tijdens de tweede ronde verkozen. De verkiezing van Lemire moet eerder als signaal dan als oorzaak worden gezien van het eigenlijke ontstaan van de christen-democratie in Frankrijk; drie pijlers lagen hieraan ten grondslag: religieuze vernieuwing, sociale hervorming en aanvaarding van de Republiek. Naast Lemire stimuleerden ook andere priesters in het Noorderdepartement, uit vrees voor het opkomende socialisme, de oprichting van syndicaten; de invloed van de ontluikende christen-democratie in België kan hierbij niet worden ontkend. Onmiddellijk zou Lemire, omgeven met het aureool van zijn parlementair mandaat, bij heel wat initiatieven worden betrokken en als spreker worden uitgenodigd op meetings en congressen allerhande; langzaamaan zou hij uitgroeien tot een publiek figuur. De christen-democratische beweging was nochtans zo complex in haar ideologische componenten, dat Lemire bezwaarlijk als een partijleider kan worden beschouwd.

De christen-democraten verschilden alvast onderling van mening over de invulling die aan het begrip ‘christen’ gegeven diende te worden. Er moest een sociale orde ontstaan conform de evangelische principes, maar hoe dit diende te gebeuren was allesbehalve duidelijk. Voor Lemire stond het in ieder geval vast dat het politieke en het religieuze geenszins met elkaar mochten worden vermengd. Het was in zijn visie belangrijk om samen te werken met niet-gelovigen, op basis van gemeenschappelijke waarden. De democratie die de christen-democraten voorstonden, verschilde nochtans grondig van de radicale democratie die haar oorsprong vond in de Revolutie. Het was nefast wanneer het individu geïsoleerd stond tegenover de almachtige Staat. De christen-democraten zagen meer heil in een corporatieve maatschappij, naar het voorbeeld van de Middeleeuwen en het ancien régime. Dit was weliswaar een erg traditionalistische visie, maar tegelijk ging Lemire weer een

stap verder. Het einddoel van de democratie was in zijn ogen een regering voor en door het volk. Nochtans betekende dit ook weer niet dat hij voorstander was van het algemeen enkelvoudig stemrecht; er moesten correcties worden aangebracht door de invoering van een familiaal stemrecht, de evenredige vertegenwoordiging en een beroepsvertegenwoordiging in een hoge kamer. De hervorming van het stemrecht diende bovendien voor Lemire de voorbode te zijn van een evolutie naar meer decentralisatie.

Vrijheid van vereniging was de remedie bij uitstek om het kwaad van de centralisatie te bestrijden. Lemire was omstreeks 1893 in contact gekomen met de groep rond het tijdschrift *La Terre de France*, waarvan de Duinkerke dokter Lancry de voornaamste animator was en waarin fel voor decentralisatie werd gepropageerd. Een van zijn eerste parlementaire activiteiten, in 1894, was het indienen van een wetsvoorstel waarin de vrijheid van vereniging werd gevraagd. Voor Lemire was dit een 'natuurrecht', dat onder andere een einde zou maken aan de centraliserende almacht van de staat. Het was duidelijk dat de controlerende invloed van de staat op een aantal terreinen diende te worden beknot, maar de invulling van de ideeën over uitbreiding van de lokale macht bleef erg vaag. Kaderde een pleidooi voor het behoud van de volkstaal in deze visie? In zekere mate wel. Lemire was op de hoogte van de pogingen die in de Provence en in Bretagne werden ondernomen om de volkstaal in ere te herstellen en vroeg zich in 1896 af of het zinvol was dat zijn eigen streek zich hierbij zou aansluiten. Veel verder dan tot een pleidooi voor het gebruik van tweetalige handboeken in het godsdienstonderricht kwam hij evenwel niet; wel zat hij hiermee volledig op de golflengte van het Comité Flamand de France. Wanneer de Gentse historicus Paul Fredericq het jaar daarop een concreet plan voorlegde tot opleving van de volkstaal in Frans-Vlaanderen, ging Lemire daar helemaal niet op in. Samen met zijn geestesgenoten was hij een fervent Frans patriot, wars van elke vreemde inmenging. Het was precies die vaderlandsliefde die op termijn het aanvaarden van de republikeinse staatsvorm vergemakkelijkte.

Men zou zich nog de vraag kunnen stellen welke sociale hervormingen Lemire precies op het oog had. Het zou zeker totaal verkeerd zijn hem voor te stellen als een verdediger van de klassenstrijd; eerder was hij voorstander van een toenadering tussen patroons en arbeiders, hoewel ook dit weer niet betekende dat hij zich verzoende met de bestaande arbeidsvoorwaarden. Zo was hij bijvoorbeeld voorstander van deelname in de winst voor de arbeiders. Bovenal echter wierp hij zich op als de verdediger van de kleine landeigendommen; de familiale eigendom was in zijn ogen onaantastbaar. Daarnaast waren collectieve eigendommen nochtans even noodzakelijk om het sociale evenwicht te herstellen. Werken op het land was in zijn optiek voor de arbeider heilzamer dan het leven in de fabriek. Naast de

stichting van landbouworganisaties kregen de ideeën van Lemire voornamelijk gestalte in wat gerust als zijn levenswerk kan worden beschouwd: de *Ligue française du coin de terre et du foyer*. Het was de bedoeling van deze *Ligue* ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk families een stukje grond konden bewerken en over een behoorlijke woonst beschikken.

Lemire bleef aan heel wat kritiek bloot staan en bevond zich, zeker toen hij eenmaal in het parlement zetelde, in een delicate positie. Hij nam alvast hoe langer hoe meer afstand van de sociale en politiek-religieuze standpunten van de conservatieve strekking. Hij stond huiverig tegenover *Le Ralliement* wanneer dit ook het behoud van het concordaat impliceerde.

Niet alleen Lemire als persoon, maar ook de christen-democratie als beweging werd belaagd zowel om haar politieke, sociale, als religieuze standpunten; vooral na 1898 kreeg ze een flinke deuk: dit was te wijten aan uitwendige factoren, zoals de antiklerikale politiek die opnieuw de kop opstak in Frankrijk (de regering Waldeck-Rousseau stelde zich tot taak de macht en de invloed van de reguliere kloosterorden te fnuiken) en de verstrakking van de houding van paus Leo XIII gedurende de laatste jaren van zijn pontificaat (in de encycliek *Graves de Communi* van 1901 werd de term christen-democratie alleen nog aanvaard wanneer deze niet het begrip politieke democratie impliceerde). *Le Ralliement* leek tot mislukken gedoemd omdat de denkwijzen van katholieken en republikeinen onvoldoende naar mekaar toe waren gegroeid. Maar ook inwendig bleven de christen-democraten erg verdeeld. Omstreeks de eeuwwisseling zag het er naar uit dat de christen-democratie in Frankrijk grotendeels was uitgeteld. Bij de enen primeerden godsdienstige bekommernissen, terwijl anderen zich meer aangetrokken voelden tot het nationalisme; alleen een kleine minderheid bleef trouw aan de vroegere idealen.

Er kan alvast een groeiende wederzijdse sympathie worden vastgesteld tussen Lemire en liberaal-katholieke kringen omdat hij nu zonder enige reserve de Republiek aanvaardde en de gelaïciseerde maatschappij die haar oorsprong vond in de Revolutie; hij groeide uit tot een symbool van de nieuwe clerus, die dicht bij de moderne maatschappij en de ongelovigen stond en sympathiseerde daarom ook in zekere mate met de modernistische stroming. Het is daarom niet verwonderlijk dat kort na de eeuwwisseling, bij het aantreden van Pius X en zijn staatssecretaris Merry del Val de eerste waarschuwingen aan zijn adres werden gericht door de Heilige Stoel. De antiklerikale regering Waldeck-Rousseau droeg hij een zekere genegenheid toe; zo verklaarde hij tijdens de bespreking van de wet op de verenigingen, op 28 en 29 januari 1901, het er in principe mee eens te zijn dat de reguliere orden aan bepaalde wettelijke voorschriften dienden te voldoen. Wanneer de regering-Combes de religieuze congregaties afschafte, behoorde Lemire niet tot de meest fanatieke tegenstanders van deze maatregel, maar hoopte daarentegen op een discrete manier

op de overheid te kunnen inwerken. In die zin valt te verklaren dat hij in 1902 een poging ondernam om een conflict tot bedaren te brengen tussen het bisdom Kamerijk en het bestuur van de Erediensten betreffende het gebruik van de volkstaal in catechese en sermoenen; priesters die zich van de volkstaal bedienden, dreigden hun wedde te verliezen, wat in de ogen van Lemire ongetwijfeld een grove sociale onrechtvaardigheid was.

Een fervente verdediger van de volkstaal is Lemire nooit geweest, maar niettemin erkende hij het belang ervan, zoals blijkt uit een parlementaire tussenkomst op 18 februari 1902. Hierin verdedigde hij de stelling dat het onderwijs rekening moest houden met de lokale gevoeligheden en dat derhalve ook aandacht moest worden besteed aan de studie van de regionale dialecten en geschiedenis; kennis van de lokale inbreng in het grote Franse verhaal kon de vaderlandsliefde alleen maar stimuleren. Onderwijzers in de diverse regio's, dus ook in Vlaanderen, moesten respect opbrengen voor de volkstaal en die als basis gebruiken voor het aanleren van het Frans; zo zou op een natuurlijke wijze tweetaligheid groeien, die alle betrokkenen alleen maar tot voordeel kon dienen. Een wezenlijke evolutie in zijn visie is hierbij niet te onderkennen; we vinden er de echo in van het standpunt zowel van het Comité Flamand de France als van de in 1900 door J. Charles-Brun opgerichte Fédération Régionaliste Française. Lemire werd in 1902 opgenomen in het beschermcomité van dit overkoepelend orgaan voor regionalistische verenigingen, dat kon rekenen op de steun van erg uiteenlopende politiek-ideologische strekkingen. Hij wenste echter niet langer een pleitbezorger te zijn voor decentralisatie, maar beklemtoonde de gebondenheid van de mens aan de grond. We staan hier gevaarlijk dicht bij de idee van *enracinement*, zoals die werd gepropageerd door Maurice Barrès. De indruk ontstaat dat Lemire meer nationalist werd naarmate hij republikeinser begon te denken. Tijdens een toespraak in Brugge in augustus 1902 complimenteerde hij zijn toehoorders om hun tweetaligheid, maar liet toch duidelijk blijken dat de Franse taal superieur was.

Lemire keurde de politiek van de regering Combes weliswaar af, maar hij meende niettemin dat gevestigde machten die ijverden voor het algemeen welzijn het respect van de Franse katholieken verdienden en hij bleef geloven in een betere verstandhouding tussen kerk en staat. De in 1905 uitgevaardigde wet op de scheiding van kerk en staat heeft hij aanvankelijk bekritiseerd, maar uiteindelijk aanvaard omdat de kerk hierdoor dichter bij het volk zou worden gebracht. Hij wenste zelfs als bemiddelaar op te treden opdat ook Rome de wet zou aanvaarden. Op 1 februari 1906 werd hij in audiëntie ontvangen door Pius X; de paus inspireerde echter veeleer wantrouwen omdat de wet van 1905 in zijn ogen inacceptabel was. De breuk met de conservatieve katholieken zou vanaf dan hoe langer hoe dieper worden. In het aartsbisdom Kamerijk werden zelfs de nodige voorbereidingen

getroffen om Lemire te verbieden zich kandidaat te stellen voor de parlementsverkiezingen van 1906; hoewel dit uiteindelijk niet hard kon worden gemaakt was het vertrouwen toch definitief geschonden. Met glans werd Lemire, die nog steeds op verzoening uit was, opnieuw verkozen. De houding van Rome ten aanzien van de ontwikkelingen in Frankrijk werd intussen alsmaar strakker.

Hoe langer hoe meer kwam Lemire in een geïsoleerde positie te staan. In november 1907 voltrok zich de breuk tussen hem en de Kamerijkse aartsbisschop Mgr. Delamaire omdat hij zich desolidair zou hebben opgesteld ten aanzien van Rome en werd hij ook gedesavouéerd door de staatssecretaris Merry del Val. Pius X veroordeelde daarop Lemires voorstel aangaande de oprichting van kerkelijke mutualiteiten om de belangen van de priesters na de scheiding van kerk en staat te verdedigen. Niettegenstaande al deze bekommernissen, bleef zijn belangstelling voor de sociale problematiek evenwel onaangetast en zijn opvattingen hieromtrent bleven grotendeels ongewijzigd. Steeds meer legde hij evenwel contacten met reformistische socialisten, radicalen en gematigde republikeinen. De tijd kon niet lang meer uitblijven dat tegen Lemire persoonlijk maatregelen zouden worden genomen door de kerkelijke autoriteiten, die hoe langer hoe meer sociaal katholicisme en modernisme in hetzelfde verdomhoekje plaatsten. De toestand werd bijzonder gespannen bij de verkiezingen van 1910, wanneer Lemire in zijn kiesomschrijving met een katholieke tegenkandidaat te maken kreeg en in de tweede ronde de stemmen van de republikeinen nodig had om opnieuw verkozen te worden. Vanaf dat ogenblik zou hij overigens in de Kamer zetelen ter linkerzijde. In de pers werden meermaals vergelijkingen gemaakt met Daens. De eerste tussenkomsten van het aartsbisdom Kamerijk dateren van kort na de verkiezingen van 1910 en de intensiteit van de polemieken werd alsmaar heviger.

Camille Looten, voorzitter van het Comité Flamand de France, was de mening toegedaan dat door de scheiding van kerk en staat nieuwe kansen ontstonden voor de volkstaal: nu de kerk niet langer gebonden was door het concordaat, kunnen terzake binnen de diocees nieuwe maatregelen worden genomen. Zonder succes speelde Lemire daarop in tijdens het kamerdebat van 11 maart 1910. In Lemires strijdblad *Le Cri des Flandres*, dat enkele maanden later werd opgericht, zou Looten wel wekelijks een rubriekje in de volkstaal plaatsen, met de bedoeling op een ironische manier de delicate positie van Lemire aan het brede publiek uit te leggen. Een grote voorstander van toenadering tot Vlaanderen of Nederland kon Lemire overigens bezwaarlijk worden genoemd. Een groepje Nederlandse studenten onder de leiding van W.J.L. Van Es dat hem in 1911 in Hazebroek een bezoek bracht, kreeg een erg koele ontvangst.

Het eerste doel dat Mgr. Delamaire zich stelde – hopend hierbij vanuit Rome voldoende steun te krijgen – was te voorkomen dat Lemire in de toekomst nog kandidaat zou zijn bij de verkiezingen. Het probleem diende zich formeel aan bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1912, waarbij Lemire – overigens zonder het beoogde succes – in Hazebroek de lijst van de republikeinen aanvoerde. Het verbod om zich bij de gemeenteraadsverkiezingen kandidaat te stellen kwam er effectief, maar Lemire legde het naast zich neer. Niettegenstaande een veroordeling door de officialiteit van Kamerijk – later in beroep door de Rota bevestigd – in een ophefmakend proces tegen de pastoor van Arneke en Mgr. Delassus, hoofdredacteur van *La Semaine religieuse*, bleven canonieke maatregelen tegen Lemire vooralsnog uit. De benoeming van Mgr. Charost als bisschop van Rijsel in 1913 was voor Lemire zeker geen goed voorteken, aangezien hij bekend stond als een adept van de Action Française. Spoedig werd duidelijk dat hij zich met alle middelen zou verzetten tegen de kandidatuur van Lemire. In januari 1914, kort na het aantreden van Mgr. Charost werd Lemire gesuspendeerd *a sacris*; zijn voornaamste medewerker werd geëxcommuniceerd en de lezers van zijn blad *Le Cri des Flandres* werd de toegang tot de sacramenten ontzegd. Aanleiding waren nieuwe moeilijkheden die waren ontstaan rond zijn kandidatuur bij de wetgevende verkiezingen van 1914. Ongetwijfeld gebeurde dit met medeweten van de Heilige Stoel, maar een publieke uitspraak van Rome kwam er niet. Nog in januari 1914 werd Lemire, als een soort tegenzet, benoemd tot vice-voorzitter van de Kamer; spoedig zou hij evenwel uit deze functie ontslag nemen om niet onnodig nog meer argwaan te wekken. Dit alles belette hem niet om bij de wetgevende verkiezingen van 1914 tijdens de eerste ronde opnieuw verkozen te worden. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in Hazebroek datzelfde jaar – die van 1912 waren intussen geannuleerd – werd Lemire eveneens verkozen en meteen burgemeester van zijn stad.

De erg turbulente periode tussen 1910 en 1914 zou enigszins worden gemilderd door de oorlogsomstandigheden. In 1916 zou zijn suspensie uiteindelijk worden opgeheven. De verzoening met zijn bisschop betekende nochtans niet dat hij zijn politieke ambities opborg, want in 1919 was hij opnieuw kandidaat bij de wetgevende verkiezingen op de lijst van de Fédération Républicaine du Nord, zij het dat die nu, onder invloed van Benedictus XV, op veel minder weerstand van de kerkelijke autoriteiten stootte. De verkiezingen van 1919 waren een persoonlijk succes voor Lemire: hij werd opnieuw verkozen én als volksvertegenwoordiger én als burgemeester. In oktober van dat jaar bepleitte hij het behoud van de tweetaligheid in de Elzas. Ook al zou hij in verband met de volkstalen nog tussenkomen in een kamerdebat van 11 december 1921, de omstandigheden waarin na de oorlog de Vlaamse beweging tot ontwikkeling kwam in Frans-Vlaanderen, ontgingen hem grotendeels, ja stoorden hem zelfs.

Op politiek gebied raakte Lemire hoe langer hoe meer geïsoleerd omdat hij geen aansluiting meer vond bij de jongere generatie. Zijn grootste bekommernis was nu het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen de Franse Republiek en de Heilige Stoel, wat in 1921 ook effectief gebeurde; tot zijn grote spijt werd hij evenwel niet rechtstreeks bij de besprekingen betrokken. Na de oorlog bleef hij ook verder veel tijd en energie steken in de lokale politiek en in de Ligue du coin de terre et du foyer; op sociaal gebied bleef hij een toenadering tussen de klassen bepleiten. Na de verkiezingen van 1924 ging Lemires laatste mandaat in; hij was toen reeds ziek en zou geen rol van enige betekenis meer spelen. In 1925 weigerde hij in te gaan op een voorstel van Looten om in de Kamer een pleidooi te houden voor de volkstaal en hoe langer hoe meer raakte hij ervan overtuigd dat de leden van het Vlaams Verbond van Frankrijk onder één hoedje speelden met de Belgische activisten en separatisten waren. Hij had het vooral gemunt op Jean-Marie Gantois, de stuwende kracht van het Vlaams Verbond van Frankrijk, die hij voor geen haar betrouwde wegens diens nationalistische standpunten.

Lemire overleed op 7 maart 1928. Als parlementair had hij ontegensprekelijk een grote morele invloed gehad, maar dit weerspiegelde zich uiteindelijk in slechts weinig wetgevende resultaten. De meest blijvende invloed had de Ligue du coin de terre et du foyer, een instelling die tot op de huidige dag bestaat met zetel in Parijs. De ‘flamingant’ die sommigen van hem wilden maken – gesymboliseerd in het tweetalige opschrift op zijn standbeeld in Hazebroek – was hij zeker niet.